

Doç. Dr. Sevgül Türkmenoğlu

<https://orcid.org/0000-0002-1704-8014>

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, Van / TÜRKİYE

ROR Id: <https://ror.org/041jyzp61>

Enver Çebi

<https://orcid.org/0009-0008-7578-933X>

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van / TÜRKİYE

ROR Id: <https://ror.org/041jyzp61>

Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Çerçevesinde Bir Eko-Distopya Romanı: Son Ada'nın Çocukları

An Eco-Dystopian Novel within the Framework of Turkish Language and Literature Education: Children of the Last Island

ÖZET

Distopya, 20. yüzyılın başlarından itibaren yaşanan savaşlar, ekonomik buhranlar, iklim krizi gibi küresel meselelerle adı sıkça duyulan bir kavramdır. Distopya, edebiyatta ve sanatta da bir tür olarak gün geçtikçe rağbet görür hale gelmiştir. Distopyanın bir alt kolu olarak değerlendirilebilecek eko-distopya (ekolojik distopya) ise ekolojik dengenin bozulmasıyla oluşacak çevre felaketlerini konu edinir. Son yıllarda küresel ısınmanın yol açtığı petrol krizi ve iklim felaketleri gibi sorunlar nedeniyle eko-distopya türünde yazılan romanların sayısı çoğalmaya başlamıştır. Özellikle gençlerin bu türde yazılmış romanlara olan ilgisi gün geçtikçe artmaktadır. Distopik romanlar, içinde didaktik unsurları da barındırırlar. Bu sebeple eko-distopya türünde yazılmış romanlarda çevre bilincine dair okuyucuyu bilgilendiren ve aydınlatan birçok nokta yakalamak mümkündür. Özellikle genç okuyucuların çevre bilinci konusunda daha sorgulayıcı bir bakış açısına sahip olabilmelerini sağlayacak eko-distopya romanları bulunmaktadır. Bu nedenle eko-distopik romanların eğitimde yardımcı kaynak olarak kullanılması okuyucunun çevre bilincine katkı sağlayacaktır. Bu çalışmada, Zülfü Livaneli'nin bir eko-distopya romanı olan Son Ada'nın Çocukları eserinin ortaöğretim Türk dili ve edebiyatı derslerinde bir eğitim materyali olarak kullanılabilirliği üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Distopya, eko-distopya, Türk dili ve edebiyatı öğretimi, Son Ada'nın Çocukları

ABSTRACT

Dystopia has been a concept frequently heard about global issues such as wars, economic depressions and climate crisis since the beginning of the 20th century. Dystopia has become increasingly popular as a genre in literature and art. Eco-dystopia, which can be considered as a sub-branch of dystopia, deals with environmental disasters that will occur due to the disruption of ecological balance. The number of novels written in the eco-dystopia genre has started to increase recently due to problems such as the oil crisis and climate disasters caused by global warming. Especially young people's interest in novels written in this genre is increasing day by day. Dystopian novels also contain didactic elements. For this reason, it is possible to catch many points that inform and enlighten the reader about environmental awareness in novels written in the eco-dystopia genre. There are eco-dystopian novels that will enable young readers, in particular, to have a more questioning perspective on environmental awareness. For this reason, the use of eco-dystopian novels as an auxiliary resource in education will contribute to the reader in environmental awareness. In this study, we tried to focus on the usability of Zülfü Livaneli's work, Children of the Last Island, an eco-dystopian novel, as a teaching material in secondary school Turkish language and literature courses.

Keywords: Dystopia, eco-dystopia, Turkish language and literature teaching, Children of the Last Island.

1. GİRİŞ

Distopya, Yunanca zor anlamına gelen *dus* ve yer anlamına gelen *topos* sözcüklerinden türetilen bir terimdir (Akkoyun, 2016, s.29). Bu kavram için *karşı-ütopya*, *anti ütopya gibi* isimler de kullanılır. Bu çalışmada daha yaygın olan *distopya* kelimesi kullanılacaktır. Distopyaların temel amacı, insanların daha iyi bir toplumun mümkün olduğunu görerek onun inşası için çalışmalarını sağlamaktır. Bu sebeple distopyalar, eleştirel ütopyalar olarak değerlendirilir. Bu açıdan bakıldığında her ütopya örtülü bir distopyayı barındırır (Ağkaya, 2016, s.26). Bunun için distopya kavramını ele alırken ütopya üzerinde de durmak gerekir. Ütopya, idealize edilmiş bir toplum düzenini esas alır. Düşünce ve edebiyat tarihi incelemelerinde ütopya, Batıya ait bir kavram olarak ele alınır. Bu türün ilk örneği Platon'un *Devlet* adlı eseridir. Ütopya adı ise Sir Thomas More'un *Ütopya* adını taşıyan kitabından gelir. (Bezel,1984, s.8).

More, *ütopya* terimini oluştururken Yunanca yer anlamına gelen sözcüğün önüne iyi anlamına gelen *eu* ve yok anlamına gelen *ou* takılarını birlikte çağrıştıran bir hece getirmiş, böylece aynı anda “*iyi yer*” ve “*yok yer*”, yani olmayan yer anlamını taşıyan bir tür cinas yapmıştır. (Bezel,1984, s.8) Ütopya, her ne kadar idealize bir toplum düzenine odaklı olsa da mükemmeliyetle eş değer bir kavram değildir (Claeys,2011,s.108) Bu durum çoğu zaman yanlış anlaşılabilir göz ardı edilir ve ütopya kavramı mükemmellikte koşut bir kavram olarak değerlendirilir. Gerek ütopya gerekse distopya yukarıda da değinildiği gibi, en iyi toplum düzeninin peşindedirler. Bu sebeple ütopya ve distopya kavramlarının aslında birbirleriyle yakından alakalı iki temel kavram olduğunu söylemek yanlış olmaz. Her iki kavram da içlerinde birbirlerine ait unsurları barındırırlar. Distopyaları ortaya çıkaran, ütopya eleştirisidir. Kumar, distopya ütopya ilişkisini açıklarken öncelikle bu iki kavramın “anlamalarını ve önemlerini karşılıklı farklarından alan” iki zıt kavram olduğunu söyler. Bununla birlikte ilişki simetrik ya da eşit değildir. Distopya, ütopya tarafından alıştırılmış ve bir asalak gibi ondan beslenen bir kavramdır. Distopyanın hayatını devam ettirebilmesi için ütopyanın sürekliliğine ihtiyacı vardır. Ütopya orijinal, distopya kopyadır ve sanki daima siyah renktedir. Distopya, malzemesini ütopyadan alır ve onu ütopyanın olumlamasını reddeden bir tavırla yeniden kurar. Distopya, ütopyanın aynadaki görüntüsü gibidir, ama ütopyadan farklı olarak çatlamış bir aynada görülen tahrif edilmiş bir görüntüyü yansıtır (Kumar, 2016,s.172).

Her iki kavramın birlikte işleyen bir mekanizma olduğu konusunda birçok araştırmacı aynı fikirdedir. Gerek distopyanın gerekse ütopyanın mantığı birbirine koşut ve uyumludur. Bu yüzden, distopyacı düşüncenin ütopyacı düşünceye karşı çalışan değil, aksine ütopyayla birlikte işleyen bir olgu gibi düşünülmesi yerindedir. Distopyacı düşüncenin en önemli katkısı, ütopyacı idealleri sorgulayan muhalif sesler sağlamak, böylece o idealleri taze ve geçerli tutmak, dogmalaraşmalarını önlemektir (Booker,2012, s.46).

Distopya kavramı 19. yüzyıldan beri kullanılmaktadır. İlk kez John Stuart Mill tarafından 1868 yılında dile getirilmiştir (Akkoyun, 2016, s.30). Asıl popülerliğini ise 20. yüzyılda kazanmıştır. 20. yüzyılın başından itibaren ortaya çıkan küresel felaketler, distopik eserlerin sayısını artırmıştır. Özellikle 2. Dünya Savaşı’nda kullanılan nükleer teknoloji, bilimin insanlığı daha iyiye götüreceği inancını temelden sarsmıştır. Bununla beraber totaliter rejimler, ekonomik buhranlar ve soğuk savaş dönemi insanlığın ütopyalara olan inancını yok etmiştir. Bu olayların neticesinde bir distopya edebiyatı oluşmuştur.

Bugün küresel bağlamda gerçekleşen birçok mesele distopyayı her geçen gün biraz daha görünür hale getirmiştir. Özellikle son dönemlerde yaşanan çevre felaketi, dünyanın karşı karşıya olduğu iklim krizi, ekolojik dengenin bozulması, azalan kaynaklar, yaşanan salgınlar, savaş sonrası göçlerin yarattığı sorunlar, teknolojinin hızlı gelişmesinin getirdiği veya getirebileceği felaketler distopyanın bir tür olarak popülerleşmesini kaçılmaz bir hale getirmiştir. Covid 19 salgınına hazırlıksız yakalanan 21. yüzyıl insanı kendini bir anda distopik emareler gösteren bir dünyanın içinde bulmuştur. Böylesi bir ortamın şüphesiz ki edebiyat ve sanata da yansması olmuştur. Distopik içerikli kitap, film ve dizilerin sayısı her geçen gün artmaktadır.

Distopyanın görünür olduğu en önemli edebi tür olarak roman öne çıkar. “Edebi türler felsefe bakımından bir değerlendirmeye gidildiğinde ütopyanın doğrudan şiirle kapaklandığını, distopyanın ise kendisini nesrin insafına bıraktığı” (Emre, 2022:24,26) dikkat çeker. Çünkü “nesrin hayatın bütünü görmeyi amaçlayan, hayaller kadar gerçekleri de düşler kadar olgusallıkları da umutlar kadar umutsuzluk ve hayal kırıklıklarını da içeren bir söylem genişliği tam da distopyanın kendini rahat hissedebileceği çok daha esnek bir zemin” açar (Emre, 2022, s.24,26). Distopyanın kendine ifade alanı olarak seçtiği bu nesir sahasının en elverişli türü romandır.

Distopya romanının dünya edebiyatında ilk örneği olarak Yevgeni Zamyatin’in *Biz* (1921) adlı eseri öne çıkar. Bunun yanında, Aldous Huxley’nin *Cesur Yeni Dünya* (1932), Katharine Burdekin’in *Swastika Geceleri* (1937), George Orwell’in *Hayvan Çiftliği* (1945) ve 1984 (1948), Ray Bradbury’nun *Fahrenheit 451* (1953), Philip K. Dick’in *Androidler Elektrikli Koyun Düşler mi?* (1968), Ursula K. Le Guin’in *Mülksüzler* (1968), Margaret Atwood’un *Damızlık Kızın Öyküsü* (1985), José Saramago’nun *Körlük* (1995), Kazuo Ishiguro’nun *Beni Asla Bırakma* (2005) gibi eserlerini belli başlı distopik romanlar olarak sıralamak mümkündür.

Türk edebiyatında distopya romanının tarihi çok eskilere dayanmamaktadır. Bu türün örnekleri dünya edebiyatına göre sınırlıdır. Edebiyatın günden güne küresel bir yöne evrilmesiyle Türk romanına da distopya kavramı girmeye başlamıştır. Seda Çakmak, “1980 Sonrası Türk Romanında Karşı- Ütopya” (2016, s.4-5) adlı çalışmasında, Türk edebiyatındaki distopik romanları şu şekilde sıralar:

- Gülten Dayıoğlu- Işın Çağı Çocukları (1984)
 Buket Uzuner- Balık İzlerinin Sesi (1992)
 Sabri Gürses-Boşvermişler (1996)
 Alev Alatlđ -Kâbus (1999)
 Çetin Altan- 2027 Yılıının Anıları (1999)
 Cem Akaş-Olgunluk Çağı Üçlemesi (2001)
 Dr.- Yedi Uyuyanlar (2001) ve Uykusuzlar (2002)
 Tahir Abacı-Adı Senfoni Kalsın (2004)
 Ayşe Şasa- Şebek Romanı (2004)
 Gülayşe Koçak- Topaç (2004)
 Tahsin Yücel- Gökdelen (2006)
 Zülfü Livaneli-Son Ada (2008)
 Oya Baydar- Çöplüğün Generali (2009)
 Ayşe Kulin- Tutsak Güneş (2015).

Çakmak'ın bu çalışması 2016 tarihinde yayımlanmıştır. 2016 yılından sonra yazılan Selim Erdoğan'ın Kurbağa Adası (2019), Cem Akaş'ın Y (2020), Ayşe Kulin'in Yarın Yok (2023) romanları ile Çakmak'ın listeye almadığı ve 10 yaş üstü çocuklar için Miyase Sertbarut tarafından yazılan Kapiland Serisi (2007-2017) de distopya türündeki roman örneklerindedir.

Distopik eserlerde öne çıkan temalar çoğunlukla modern dünyanın sorunları üzerine odaklıdır. Konu yelpazesi geniş olmakla birlikte temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanması, ekolojik dengenin bozulması, sınıfsal farklar, teknolojinin beraberinde getirdiği olumsuzluklar, bireyin yalnızlaşması ve yaşadığı psikolojik sorunlar, kadın-erkek eşitsizliği, salgın hastalıklar işlenen belli başlı konulardır. İşlenen temalar ve kurguları bakımından bazen bilim kurgu ve fantastik metinlerle benzerlik gösteren distopyaların, bu türlerden farkları bulunmaktadır. Blasingame ve Nilsen'e göre distopyalardaki öykü, bilim kurguda olduğu gibi gelecekle ve bilimsel gelişmelerin koşullara yön verişiyile ilgilidir. Bu yönüyle distopya ve bilim kurgu tür olarak benzerlik gösterir. Öte yandan distopik anlatılar, bilim kurgu ve fantastik türden daha dramatik ve abartılı bir tablo çizdiğinden genç okurların ilgisini daha fazla çekebilmektedir (Blasingame ve Nilsen, 2014). Booker'e göre ise, "Distopya edebiyatı kasıtlı olarak toplumsal ve siyasi kritiğe odaklanmasıyla bilim kurgudan ayrılır" (Booker, 2012, s.44). Kısaca bilim kurgu edebiyatında asıl olan kurgu iken distopyalarda bu kurgunun karakterler üzerinde yarattığı etki önemlidir. Bilim kurgu edebiyatının distopya edebiyatına göre diğer bir farkı da distopyalardaki karamsar ortamın, bilim kurgu edebiyatında her zaman görülmemesidir. Bundan hareketle distopya türünün bilim kurgu ve fantastik tür ile akrabalık içinde olduğu söylenebilir fakat aynı tür olmadıkları açıktır.

2. DİSTOPYANIN BİR ALT KOLU: EKO-DİSTOPYA (EKOLOJİK DİSTOPYA)

Distopyaların bir alt türü olarak kabul edilen eko-distopya, ekosistemlerin çöktüğü ve doğal varlıkların yok olduğu bir dünyayı anlatan edebi türdür. Ekolojik dengenin bozulması, birçok bitki ve canlı türünün neslinin tükenme tehlikesiyle karşı karşıya olması, küresel ısınmanın getirdiği sorunlar; eko-distopyaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Eko-distopyalar, distopya türü içinde özel bir yer tutmakta, insan merkeziliğin ve ekosistemlerin tahribatının sonuçlarını anlatmaktadır. Eko- distopyalar insan ve sermaye merkezci uygarlığa yöneltilmiş ve insanlığın kendi sonunu nasıl hazırlayabileceğini anlatan uyarılardır (Durmaz Aksu, 2019, s. 2).

Ekoloji ve distopya terimleri ilk kez on dokuzuncu yüzyılım ortalarında sözcüklerin Yunanca köklerinden türetilmiştir. Bunlardan ilki 1958'de önce Henry David Thoreau tarafından kullanılmış ve yedi yıl sonra Ernst Haeckel tarafından biyolojinin bir kolu olarak resmen tanımlanmıştır. (Stableford, 2017, s.359).

Eko-distopya, hem ekolojik açıdan insanlığa yöneltilmiş bir eleştiri, hem de yöneticilere sorumluluklarını hatırlatma çağrısıdır. Doğal hayatın yavaş yavaş yok olduğunu, doğanın değişime uğradığını ve bunun sonucunda da hayvanların, bitkilerin ve insanlığın yaşadığı veya yaşayacağı tehlikeleri anlatır.

1960'larda ve 1970'lerde yaşanan çevre felaketleri eko-distopya metinlerinin yazılmasında etkili olmuştur. Eko-distopyaların temelinde bulunan “çevreci kıyamet” fikri ekolojik mücadelede önemli bir konuma sahiptir. Bu fikir, insanların bu konudaki hassasiyetlerine yoğunlaşmış ekolojik sorunların önemini vurgulayarak kitleleri harekete geçirmeyi istemektedir (Garrard, 2017, s.154). Nüfusun artış hızı ve bunun bir neticesi olarak çevre kirliliği, petrol savaşları sonrası yaşanan fosil atık farkındalığı, endüstriyel karbondioksit üretimine bağlı küresel ısınma, nesli tükenen hayvanların sayısının artması ve nihayetinde ekolojik dengenin bozulması gibi birçok önemli küresel mesele eko-distopyayı öne çıkarmıştır. Eko-distopya tarzı eserlerin Batıdaki ilk örneklerinden biri, çevre kirliliğinin etkileriyle ilgili kaygıların öne çıktığı Rachel Carson'un Sessiz Bahar (1962) adlı eseridir. 1971'de bu tür romanların sayısında büyük bir artış olur. 1972 yılında da eko-distopyanın ve felaket hikâyelerinin bir araya geldiği çok sayıda metin yayımlanır. John Brunner'ın Yukarı Bakan Koyunlar (1972) ve Philip Wylie'in Rüyanın Sonu (1972) kitaplarında medeniyetin insanı düşürdüğü korkunç durum öne çıkar. Gordon R. Dickson'ın The Pritcher Mass (1972) ve William Jon Watkins ile Gene Snyder'in Ekolojik Ölüm (1972) adlı eserlerinde kirliliğin yarattığı mutasyonlar sonucu yeni parazit organizmalar üremesi ve bu organizmaların yayılmasıyla, tehlike altına giren canlıların kapalı bir alanda toplanması anlatılır (Stableford, 2017, s.379).

Türk edebiyatında eko-distopya romanlarına Latife Tekin'in Berci Kristin Çöp Masalları (1984), Unutma Bahçesi (2004), Manves City (2018), Tahsin Yücel'in Gökdelen (2006), Zülfü Livaneli'nin Son Ada (2008) ve Son Ada'nın Çocukları (2014), Oya Baydar'ın Köpekli Çocuklar Gecesi (2019), Selim Erdoğan'ın Kurbağa Adası (2019) adlı eserleri örnek verilebilir.

3. SON ADA'NIN ÇOCUKLARI BAĞLAMINDA DİSTOPYALARIN DİDAKTİK BOYUTU VE TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI EĞİTİMİNDE KULLANILABİLİRLİĞİ

Son Ada'nın Çocukları, huzurun ve mutluluğun hâkim olduğu, ekolojik dengenin mükemmel bir şekilde işlediği bir adada geçer. Bu adada, kırk aile bir arada yaşamakta ve her aile, bulunduğu evin numarasıyla anılmaktadır. Bir gün adaya emeklilik yıllarını geçirmek için bir adam gelir. Başkan olarak anılan bu adamın adaya gelişiyle adanın huzuru bozulur. Başkan'ın ilk icraatı ağaçları budatmak olur. Ada halkının bu olaya çok tepki göstermediğini gören Başkan, adaya göstermelik bir yönetim kurulu kurar. Bu kurulla beraber adaya medeniyet getireceğini savunur. Ada halkının çoğu Başkan'ın fikirlerinden etkilenir. Başkan'ın ekolojik dengeye ikinci müdahalesi adada özgürce uçan martıları buradan uzaklaştırmaya çalışmak olur. Ada halkından sesler yükselse de başkandan ve korumalarından çekinen halkın çoğu martıların itlaf edilmesine sessiz kalır. Bunun sonucunda martılar ada sakinlerine saldırmaya başlar. Martı saldırılarına bir çözüm yolu bulamayan Başkan, adaya tilki getirtir. Tilkiler martı yumurtalarını yerler. Bu yöntemle martılar azalır fakat ekolojik denge artık bozulmuştur. Bu kez adayı yılanlar basar ve ada halkına zarar verirler. Başkan, bir uzmana danışır. Uzman, adaya leylek getirtilerek yılan sorununun çözüleceğini iddia eder; ancak leylekler adaya uğramazlar. Başkan martı yumurtalarını yiyen tilkileri adadan uzaklaştırmak için ormanı “kontrollüce” yakar. Yangından sonra bütün ada kül olur. Başkan, adayı terk eder. Roman, ada sakinlerinin çaresiz bir şekilde adayı eski haline getirme çabalarıyla son bulur.

Son Ada'nın Çocukları doğanın ekolojik dengesi bozulduğunda insanlığın karşılaşacağı felaketleri anlatan bir eko-distopyadır. Ada, Başkan gelmeden önce “yemyeşil çam ormanlarından, doğal bir akvaryum gibi olan masmavi denizinden, rengârenk balıkların seyredildiği güzel koylarından, sürekli uçan bembeyaz martılarından” (Livaneli, 2020, s.11) övgüyle söz edilecek büyümlü bir güzelliktedir. Başlangıçta ada sakinleri bu adanın başına olası bir tehlike gelmemesi için adayı “bir sır gibi gizl[emeyi]”. (Livaneli, 2020, s.13) tercih ederler. Ada için son derece önemli bir denge unsuru olan martıları ürkütmeden, onların yaşam alanlarını bozmaktan titizlikle kaçınırlar (Livaneli, 2020, s, 18). Diktatör Başkan geldiğinde artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktır. Romanda adaya “medeniyet” getirmek vaadiyle gelen Başkan'ın yaptığı zorbalıklar dile getirilirken:

Yöneticiler kendi çıkarları için ülkenin zenginliklerini kullanıyorlar, doğal güzellikleri yok etmekten, halkı bilgisiz ve fakir bırakmaktan kaçınmıyorlar, halkı birbirine düşman ediyorlardı. Böylece insanlar birbirleriyle kavga etmekten, yöneticileri eleştirmeyi unutuyorlardı (Livaneli, 2020, s.39).

İfadeleriyle okuyucu düşünmeye sevk edilir. Halkın bilinçli bir şekilde cahil ve yoksul bırakılmasına vurgu yapılır.

Ada sakinlerinin bu duruma tepki göstermesini imkânsız kılan yasaklar da Başkan'ın uyguladığı düzenin bir parçasıdır. Romanda bu vurgu da dikkat çeker:

“O, her şeyi yasaklamıştı. İstedığın kitabı okumak bile suç sayılırdı. Yasaklarına uymayanlara çok ağır cezalar verirdi” (Livaneli, 2020, s.34).

Başkan, adanın sahip olduğu güzellikleri ağaçları budayarak bozmaya başlar:

İki yanında upuzun ağaçların sıralandığı ve bu ağaçların yukarıda birbirine girerek doğal bir gölgelik oluşturduğu, yeşil bir tünele benzeyen serin yolumuz... Öğle güneşi altında bakkaldan ya da iskeleden ter içinde eve dönerken bu yola girer girmez, kuytu yeşil ormanların gölgeli serinliğiyle ferahlardık. Başımızın üzerindeki gölgelik öylesine sıkı ki güneşi görmüyorduk bile. Bu doğa harikası, adadaki en büyük hazinelerimizden biriydi. Bir gün, o yoldaki ağaçların budanmaya başladığını gördük. Başkan'ın adamları büyük bir beceriyle ağaçları buduyor, onları birer yeşil duvar oluşturacak şekilde kesip biçiyorlardı (Livaneli, 2020, s.40).

Başkan'ın ikinci icraatı, ona göre adanın en güzel kıyılarını kapan, insanların denize girmesini engelleyen, adayı yaşanmaz bir cehenneme çeviren martıları yok etmek olur. Böylece martıların yaşam alanından onları uzaklaştırarak zorba bir şekilde bu yaşam alanına girer (Livaneli,2020, s.72). Bunu yaparken ada sakinlerini:

Hemen yarın ülkemizin ve dünyanın en büyük şirketleri gelip bu cennet koylara beş yıldızlı oteller, diskolar, eğlence merkezleri yapmaya başlayabilir. Bu milyarlarca paradan hepimiz hakkınızı alabilirsiniz. Ama siz bu güzelim koyları martılara terk etmişsiniz. Kafanıza doldurulmuş saçma sapan çevreci fikirlerle cennet gibi adayı bir çöplüğe çevirmişsiniz (Livaneli, 2020, s.82)

İfadeleriyle ikna etmeye çalışır. Başkanın bu ifadeleriyle okuyucunun zihninde dünyanın her yerinde aynı olan bu tipik ikna yöntemiyle insanların nasıl kandırıldığı canlanır. Romanın en önemli vurgularından bir tanesi, bütün insanlığa ait olan doğa tahrip edilirken bu tahribatı gerçekleştirenlere karşı birlik içinde direnmenin gerekliliğidir. Bu vurgu romanın didaktik kısmını öne çıkarır. Distopik romanların insanları düşünmeye sevk etmek ve sorgulamayı öne çıkarmak gibi bir özelliği vardır:

Distopik romanlar, dünyanın ya da bir ülkenin içinde bulunduğu olumsuz durumları gözler önüne sererek dünyaya, içinde oluşturduğu ülkeye ve o ülkenin toplumuna farkındalık kazandırma işlevi üstlenmektedir. Bir taraftan aksaklıkları ortaya çıkarırken diğer taraftan daha sorgulayıcı ve eleştirel bakabilen zihinlerin de ortaya çıkmasına olanak sağlayan bir tarafı vardır (Kumar, 2016, s.155).

Küresel anlamda karşılaşılabilecek olası sorunlara dikkat çeken (Şen, 2022, s.233) distopik romanları bir çöküş ya da umutsuzluk söyleminden ziyade geleceğe dair bugünden bir uyarı (Yumuşak, 2010, s. 79) şeklinde ele almak daha doğru bir yaklaşımdır. Distopyalar, kaotik bir düzenin içinde insanlığa ait değerlerin yok olmaya başladığının farkına varılmasına yardımcı olur. İçindeki mizah, ironi ve absürt unsurlar sayesinde, okuyucuya insan davranışları hakkında derin bir eleştirel bakış açısı kazandırır. Basu, Broad ve Hintz'e göre distopya romanları bir taraftan genç okura hem günümüz dünyasında insanlığın karşılaştığı sorunlar hakkında dersler verir hem de onlara günlük hayatlarında zevk veren bir kaçış imkânı tanır. Bu bakımdan distopyalar dulce et utile (eğlenceli ve faydalı) ilkesini genç okurlar için ideal bir şekilde sağlar (Basu,Borad ve Hintz,2013)

Distopik bir eser, toplumdaki sorunlara eğilerek, toplumun aksayan yönlerini eleştirir. Mevcut sorunların düzeltilmemesi durumunda bunun sebep olacağı olumsuzlukları gösterir, okuyucuya derin bir bakış açısı kazandırarak toplumun aksayan yönlerini eleştirir. Böylece var olan sorunların, düzeltilmezse nelere yol açabileceğini gösterir (Atasoy, 2017, s.61).

Distopya romanlarının yukarıda vurgulanan didaktik boyutu *Son Ada'nın Çocukları* romanında da öne çıkar. Roman boyunca zorbalığa karşı cesurca direnmenin önemine dikkat çekilir. Her distopya romanında otoriteye direnç unsurları bulunur. *Son Ada'nın Çocukları* romanında direnenler romanın anlatıcısı olan çocuk, çocuğun dayısı ve annesi ile bakkalın dilsiz oğludur. İlk direnme belirtisi yazarın dayısı tarafından yazılan bir şiir ve bu şiirin ada sakinlerine dağıtılmasıdır:

“Yasak tanımaz rüzgâr

Zincir vurulamaz

Martıya bir de insan kalbine.” (Livaneli, 2020, s.98).

Bu dizelerle direnişin, sorgulayıcı olmanın ve haksızlığı kabul etmemenin gerekliliği sanatsal bir biçimde dile getirilir.

Yukarıda görüldüğü üzere *Son Ada'nın Çocukları* romanında kurgu boyunca yöneticilerin yaptığı yanlışlara karşı direnç göstermek, insanlığı ortak malı olan doğayı, yanlış uygulamalardan korumak için ses çıkarmak

ve bu konuda gerektiğinde birlik içinde olmak vurgusu öne çıkar. Bu vurgular *Son Ada'nın Çocukları* romanının eğitim boyutunu oluşturur. Roman Türk dili ve edebiyatı derslerinde okutulacak bir metin olarak öğrencilere muhakeme, özgür düşünme, sorgulama gibi 21.yüzyıl becerileri olarak kabul edilen kazanımlar sağlayacaktır.

Çocuk ve genç okurlara hitap eden bazı distopik romanlarda yoğun şekilde işlenen cinsellik, şiddet unsurları, madde kullanımı gibi içerikler distopya romanlarının bir eğitim materyali olarak kullanılmasında başlıca engellerden biridir. Bununla birlikte *Son Ada'nın Çocukları* romanında olduğu gibi son dönemlerde yazılan distopik romanlara bakıldığında yukarıda değinilen olumsuz unsurların bulunmadığı ve yazarların romanlarını bu konuda bir süzgeçten geçirerek kurgularını oluşturdukları görülür. Bu durumdan hareketle artık distopya tarzındaki romanların bir kısmının çocuklar için de uygun olduğunu söylemek mümkündür. Burada yapılacak en önemli iş, bir eğitim materyali olarak seçilecek distopik romanın yukarıda bahsedilen zararlı içeriklerden uzak olmasıdır. Ayrıca genç okurların şiddet ve cinsellik ile tanışma yaşının televizyon, sosyal medya, internet gibi araçlar nedeniyle +18 sınırının çok daha altına düştüğü de su götürmez bir gerçektir. Distopik romanlar, doğru bir şekilde kurgulandığı ve kullanıldığı takdirde yetişkin-çocuk-genç ayrımının neredeyse kalmadığı bu dönemde -titiz bir seçimle uygun eserler belirlendikten sonra- bir eğitim materyali olarak kullanılabilir.

Distopik romanlar da kaleme alan ve çocuk romanlarıyla tanınan yazar Miyase Sertbarut, İzmir Tüyap Kitap Fuarı'nda kendisine sorulan:

"Yetişkin ve genç yetişkin edebiyatında her geçen gün daha fazla ilgi gören distopya çocuk edebiyatında da olmalı mı? Neden?" sorusuna şu cevabı verir:

Çocuk edebiyatı deyince yaş olarak geniş bir alan akla geldiği için önce bu alanı daraltmam gerekecek; yoksa yanlış anlaşılırım. Çocuk edebiyatında on yaş ve üzeri için distopik bir eser okunmasında hiçbir sakınca görmem. Elbette okurlarımın genellikle çocuk olduğunu bildiğimden dozu ona göre ayarladım. Onlar distopyanın âlâsına zaten sinema kültürüyle ve internet dizileriyle çoktan aşınalar. İş kitaba gelince nedense herkes gardiyan, herkes RTÜK'çü, herkes pedagoğ. Bir kitap hangi türde olduğuyla değil, neyi nasıl anlattığıyla ilgili olarak ele alınmalıdır. Kitabın dili ve kurgudaki doz önemlidir. Distopya şiddeti öven ve özendiren bir şey değil, yanlışlıkların gelecekte nasıl bir dünya var edeceğiyle ilgili bir tasavvurdur. Temel insanî değerleri taşıyan karakterler varsa, olumsuzluklar baş tacı edilmiyorsa o kitaba güvenilmelidir. Distopya okullardaki depresyon ve yangın tatbikatı gibidir. Çocuk kitapta okuduklarının senaryo olduğunu bilir. Edebiyat çocuğu hayata hazırlar, iyiye ve kötüye hazırlar; yalnızca pembe bir rüya, beyaz bir yalan için dönmez dünya, bir gerçeklik içinde döner ve biz insanlar da gerçekliğin ne kadar farkında olursak o derece güçleniriz (Sertbarut, 2018, s.1).

Her ne kadar distopya romanlarına karşı bugün bir mesafe varsa da yakın zamanda bu ön yargının ortadan kalkacağı ve distopya romanlarının da artık eğitici ve sorgulayıcı yönleriyle öne çıkacakları muhakkaktır. Her şeyden önce içinde bulunulan zaman diliminin karmaşık, gri alanları bol, kaotik bir atmosfer olması bunu zorunlu kılmaktadır. Buradan hareketle distopya romanlarının Türk dili ve edebiyatı derslerinde bir materyal olarak kullanıma uygun olduğunu söylemek mümkündür. Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programı'nda dört temel dil becerisinin yanı sıra öğrencilere kazandırılması hedeflenen yeterlilik ve beceriler, şu şekilde tanımlanır:

- Bilgi okuryazarlığı
- Eleştirel Düşünme
- Görsel okuryazarlık
- İletişim ve iş birliği
- Medya Okuryazarlığı
- Yaratıcı düşünme" (TEDÖP,2018, s.12).

Son Ada'nın Çocukları romanı incelendiğinde romanın içerik olarak bu başlıkların hepsine uygun olduğu görülür. Romanın, özellikle eleştirel düşünme konusunda öğrencilere önemli kazanımlar sağlayacağı muhakkaktır. Her şeyden önce çevre bilincini aşılarken bir taraftan da yanlış yapılan bir duruma karşı tepki ortaya koyma refleksini geliştirebilme yönü önemli bir kazanımdır. Bunun yanında yaşanan zamanın meselelerine daha duyarlı olma ve bu konuda yaratıcı bir düşünce yolu geliştirme konusunda da katkı sunacaktır.

Türk dili ve edebiyatı için hazırlanan ders kitaplarında çevre bilinci ile ilgili ifadelerle sıklıkla yer verilmiştir. Bunlardan bazıları:

-“Sizce insanlarda çevre bilinci oluşturmak için neler yapılabilir?” (Filazi vd., 2023, s.274).

-“Bugün dünya ölçeğinde karşılaşılan çevre sorunlarının nedenleri neler olabilir? Tartışınız” (Yücel, vd., 2023, s.155).

-“Doğanın tahrip edilmesini önlemek için neler yapılabilir? Düşünce ve önerilerinizi ifade ediniz (Yücel, vd., 2023, s. 155).

Yukarıdaki sorular, tamamen çevre bilincinin oluşmasına, çevre konusunda duyarlı bireylerin yetişmesine uygun sorulardır. Bu soruların daha somut bir düzleme oturabilmesi için bu sorulara cevap verebilecek tarzda eserlere ihtiyaç vardır. Bu noktada eko- distopya romanlarının önemi ortaya çıkar.

Yine Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programı’nda, “Ders Kitabına Alınacak Metinlerin Nitelikleri” adlı başlıkta ders kitabına alınabilecek metinler özellikleri incelendiğinde “Metinler, öğrencilerin ruh dünyalarını olumsuz yönde etkileyecek nitelikte olmamalıdır (TEDÖP, 2018, s. 16-17) maddesine bazı distopya romanları uymayabilir. Ancak *Son Ada’nın Çocukları*, çocuk okurların yaş ve bilinç düzeyi gözetenilerek yazılmış bir roman olması sebebiyle bu maddeye aykırı değildir. Bu bağlamda eko-distopya romanları belli bir süzgeçten geçtikten sonra çocukların muhakeme becerileri ve çevre bilinçlerinin gelişimi açısından ders materyali olarak kullanıldığında bir hayli faydalı olacaktır.

4. SONUÇ

21.yüzyıla girilirken distopya romanlarının özellikle de distopyaların bir alt türü olarak kabul edilen eko-distopya türündeki romanların sayısında artış görülür. Bu artış, yaşanan çağın temel meseleleriyle bağlantılıdır. Eko-distopya türünde yazılan romanlar; sıcaklık değerlerinin artması, buzulların erimesi, ormanların yok edilmesi, hava kirliliği, biyo-çeşitliliğin azalması, su kaynaklarına erişimin zorlaşması gibi konular çerçevesinde kurgulanır. Bu meselelere yoğunlaşılması küresel ısınmaya ve ekolojik denge bozulmasına dikkat çekmek açısından önemlidir. Distopik romanlarının didaktik boyutu yüksektir. Bu romanlar özellikle 12-18 yaş bireylerin okuma kültürünü geliştirmesi açısından faydalı olabilir. Bunun dışında kişilik edinme sürecinde bireylere eleştirel düşünme ve bulunduğu şartları sorgulama gibi beceriler kazandırabilir. Ayrıca 12-18 yaş arası bireyler için soyut kalabilecek demokrasi, iktidar, devlet, toplum, adalet, hukuk, hoşgörü gibi olguları somutlaştırarak içselleştirmek açısından yardımcı olabilir. Eko-distopya romanları içinde *Son Ada’nın Çocukları* gibi içeriği ve iletileri itibariyle çocukların düzeyine uygun olan romanlar Türk dili ve edebiyatı derslerinde eğitim-öğretim materyali olarak kullanılabilir. Nitekim bu tarz bir kitap olan *Son Ada’nın Çocukları* da öğrencilere ekolojik farkındalık kazandırma, eleştirel düşünme ve sorgulama, demokrasi bilinci oluşturma gibi birçok konuda işlevsel bir rol üstlenecektir.

KAYNAKÇA

- Ağkaya, O. (2016), Ütopya ve distopya: siyasetin edebiyat üzerindeki etkisi, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(4). 23-48. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.280053>.
- Akkoyun, T., (2016). *Ütopya/distopya: Batı ve Türk romanlarından örneklerle bir karşılaştırmalı edebiyat çalışması*. Kurgu Kültür Merkezi Yayınları.
- Atasoy, E., (2017). Ütopyacılık, ütopya ve distopya üzerine genel ve eleştirel bir bakış. *Doğu Batı Dergisi*, 80, 55-71.
- Basu B., Broad K.R. ve Hintz, C., (2013). *Contemporary dystopian fiction for young adults: Brave new teenagers*, Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203084939>
- Bezel, N. (1984). *Yeryüzü cennetleri kurmak*. Say Yayınları.
- Blasingame, N. ve Nilsen, D., (2014). *Literature for today's young adults*. Pearson Booker.
- Booker, M.K. (2012). Ütopya, distopya, toplumsal eleştiri. (Çev. Oğuz Tecimen). *Notos Dergisi*, 36, 44-46.
- Claeys, G. (2011). The origins of dystopia: Wells, Huxley and Orwell. Gregory Claeys (Ed.). *Utopian literature* içinde. (s.107-131). Cambridge University Press.
- Çakmak S., (2016). *1980 sonrası Türk edebiyatında karşı-ütopya*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. SB Enstitüsü, Hacettepe Üniversitesi.
- Durmaz Aksu, E., (2019). Hukuka güvenebilir miyiz? Ekolojik distopyalar ve gerçek felaketler. *Hukuk Kuramı*. 6(2), 1-22.

- Emre, İ., (2022). Topya, ütopya, distopya. Gürhan Çopur. (Ed.). *Edebiyatta ütopya distopya içinde*. (s.20-29). Ihlamur Yayıncılık.
- Filazi G., Çuhadar S., Karaca D., Bozbıyık N., Baycanlar M. (2023). *Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı 10.sınıf ders kitabı*. MEB Yayınları.
- Garrard, G., (2017). *Ekoeleştiri: Ekoloji ve çevre üzerine kültürel tartışmalar*. (çev. Ertuğrul Genç). Kolektif Yayınları.
- Kumar, K., (2016). *Modern zamanlarda ütopya ve karşı ütopya*. (çev. Ali Galip). Kalkedon Yayınlar.
- Livaneli, Ö. Z. (2020). *Son Ada'nın çocukları*. Doğan ve Egmont Yayıncılık.
- MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (2018). *Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Dersi 9,10,11,12. Sınıflar Öğretim Programı*. Ankara.
- Sertbarut M. (2018, Nisan 19). İş kitaba gelince herkes gardiyan, herkes RTÜK'çü, herkes pedagoğ, <https://www.edebiyathaber.net/miyase-sertbarut-is-kitaba-gelince-herkes-gardiyan-herkes-rtukcu-herkes-pedagog/>.
- Stableford, B. (2017). Ekoloji ve distopya. Zeynep Demirsü (Çev.). *Ütopya edebiyatı içinde* (s.359-390). İş Kültür Yayınları.
- Şen E., (2022, Mayıs 16-18). Çocuk ve gençlik edebiyatında distopya ve pedagojik boyutu ("Adı sıfır" adlı eserin incelenmesi). Uluslararası Çocuk Sempozyumu. Sinop, Türkiye.
- Yumuşak, F. C., (2010). Bir kehanet olarak karşı-ütopyalar. *Hece*. 160, 77-86.
- Yücel, İ., Türkyılmaz, M. & Sağır, S. (2023). *Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı 11.sınıf ders kitabı*. MEB Yayınları.